

PRZEDMOWA DO ARTYKUŁU CARMEN AGUILERY

Otomi, obrońcy granic. Przypadek Tlaxcali

CEZARY CIEŚLAK

ARTYKUŁ CARMEN AGUILERY¹ prezentuje zapomniany element wojskowości Mezoameryki, podkreślając rolę, jaką odgrywali wojownicy z ludu Otomi². Zapisali się oni w historii, między innymi pełniąc funkcję obrońców granic, np. w państwie Tarasków (Hassig 1992: 254), czy – jak ukazuje to poniższy artykuł – granic prekolumbijskiej Tlaxcali. Otomi w formie rozproszonej zamieszkiwali środkowy Meksyk, natomiast w zagęszczonej pogranicze państwa Mexików, Tarasków oraz Metzitlanu. Z czasem część ich społeczności

uległa asymilacji, głównie z ludnością mówiącą w nahuatl, czego pozostałością są toponimy na ziemiach zamieszkałych przez Nahuę, np. Otompan (obecnie Otumba). Otomi sami nazywali siebie inaczej. Dysponujemy kilkoma sposobami zapisu: Nāhñu, Hñātho, Hñāhñu, jak również Nātho i Nāhño (Barrientos López 2004, Moreno Alcántara 2006). W momencie przybycia Hiszpanów do dzisiejszego Meksyku Otomi nie tworzyli samodzielnych, silnych organizmów państwowych na miarę Mexików, Tarasków czy Mixteków. Jednakże za sprawą swoich umiejętności na polu walki byli ich istotnym komponentem. Zaszynęli m.in. z nocnych ataków, co było w Mezoameryce rzadkością (Hassig 1988: 95). Z uwagi na doświadczenie wojenne, a także rozproszony charakter ich zamieszkiwania, zajmowali się służbą przygraniczną. Mieli za zadanie strzec granic przed nagłymi atakami, stanowiąc pierwszą linię obrony. Z perspektywy historii polskiej wojskowości możemy ich przyrównać do Korpusu Ochrony Pogranicza z okresu II Rzeczypospolitej. Z powodu tak znaczących walorów wojennych jeden z „zakonów” w Tenochtitlanie nazwano *otomitl* (lm. *otontin*), jednakże złożony był on wyłącznie z miejscowych, a nie właściwych Otomi. Jednocześnie, mimo ich sławetnej waleczności, Meksykanie traktowali ich lekceważąco (Berdan

1 Warto napisać kilka słów o formie tekstu, który Państwu prezentujemy. Niestety specyfika użytego języka często utrudniała dokładny przekład. W związku z tym musieliśmy czasami precyzować sens wypowiedzi, używając do tego wtrąceń i wyjaśnień, które umieszczaliśmy w nawiasach kwadratowych. Poprawiliśmy niektóre błędy gramatyczne i stylistyczne, a także kilkakrotnie zastosowaliśmy czas przeszły zamiast występującego w tekście teraźniejszego. W kilku miejscach, w których autorka opiera się na danej publikacji (np. Gibson 1966), a gdzie ubyto fragmentów z cytowanego dzieła, redakcja „Indigeny” uzupełniła braki. Pomimo naszych starań nie pozwoliło to jednak pozbyć się wszystkich niedoskonałości tekstu. Z wielką nadzieją liczymy jednak na wyrozumiałość naszych Czytelników.

2 Zaproponowane spolszczenie: Otomiowie, r.m. Otomi, r.ż. Otomijka (Ratajski i in. 1955: 25), wyrazu z języka hiszpańskiego (Otomí) nie przyjęło się w polskiej literaturze.

1992: 376, 393; Hassig 1992: 250). Jednakże nie dotyczyło to wszystkich Otomi. Część z nich miała osiągać status *tlacanemiliztli*, czyli „ludzki [cywilizowany] sposób życia” (Bernardino de Sahagún, cyt. za: Olko 2010: 139-140).

Otomi z Tlaxcali w historii konkwisty zapisał się intensywnymi walkami z Hiszpanami latem 1519 roku, prowadzonymi z rozkazu decydentów tlaxcalteckich. Pełnili wówczas specyficzne zadanie. Wraz z częścią sił tlaxcalteckich testowali hiszpańskie umiejętności militarne, czym doprowadzili konkwistadorów niemal do klęski. A ponadto – z uwagi na trwające gorączkowe próby określenia, kim są nieznanymi przybysze – dostarczyli podstaw do ich ontologicznej klasyfikacji. Innymi słowy, należało sprawdzić, czy obcy im Europejczycy posiadają boskie atrybuty.

Otomi pełnili również funkcję kozła ofiarnego. W trakcie negocjacji z Hernanem Cortesem, jak i później, Tlaxcaltecowie w swojej oficjalnej tradycji historycznej zrzucili na Otomi całą winę za wybuch walk z Hiszpanami (Thomas 1998: 221-228; Tomicki 1990: 231-252). Po walkach tych przyszła służba u boku niedawnych przeciwników – w podboju państwa Meksyków, prawdopodobnie w ramach sił tlaxcalteckich.

W czasie konkwisty Otomi ze środkowego Meksyku, podlegający władzy Tenochtitlanu, uczestniczyli np. w bitwie pod Otompan jako sojusznicy Meksyków, podczas której prawie doszło do zagłady wojsk hiszpańsko-tlaxcalteckich (Levy 2010: 212-215). Po upadku Tenochtitlanu Otomi z Tlaxcali oraz z innych terytoriów wraz z całą hiszpańsko-indiańską machiną podbojową ponad wszelką wątpliwość służyli wielokrotnie na przetrzeźni dziejów u boku Hiszpanów.

Niestety wiele czynników wpłynęło na znikomą obecność Otomi z Tlaxcali i obszarów przyległych w źródłach historycznych: rozproszony charakter zamieszkiwania w czasach prekolumbijskich, brak własnych, niezależnych państw, wykrwawienie się w walkach (w szczególności z konkwistadorami, w imieniu Tlaxcali), mająca swoje właściwości służba

w formacjach granicznych³, przeważnie lekceważący stosunek Meksyków (w tym informatörów Sahagúna), zepchnięcie ich na margines oficjalnej historii Tlaxcali i nieprzerwany proces asymilacji. Możemy mieć jedynie nadzieję na to, że w przyszłości znajdą się na ich temat interesujące materiały, np. w zapomnianym kościele lub archiwum. Tymczasem pustka i pominięcie niestety w dalszym ciągu wpływają na prowadzone badania⁴. Opracowania poświęcone konkwistom niesłusznie o nich milczą⁵ (por. Asselbergs 2008: 48; Chance 2001; Restall 2003; Sherman 1970) lub wspominają incydentalnie⁶ (Altman 2007: 165; Blosser 2007: 290; Matthew 2007: 108). Dlatego niniejszym artykułem autorstwa Carmen Aguilery z 1992 roku chcemy przypomnieć zapomniany lud walecznych wojowników Mezoameryki⁷.

3 Formacje graniczne szkolone przede wszystkim do zadań w ochronie granicy państwa często były słabo przygotowane do działań na polu walki, dlatego w dłuższych konfliktach nie miały większej wartości (zob. Prochwicz 2014: 134).

4 Pierwsze informacje o tytułowym ludzie pojawiły się w Polsce na początku XVII wieku za sprawą pracy Giovanniego Botero *Relacje powszechne* (2016: 70-73), w której widnieje on pod nazwą „Ottimii”. Znamienne jest, że polska redakcja nie potrafiła zlokalizować występującej w przytoczonym źródle miejscowości Xilotepec (obecnie Jilotepec w stanie Meksyk, w języku Otomi znane jako Döynshi), co bez wątpienia wynikało ze słabej znajomości Otomi w Polsce.

5 Przykładowo, pomimo że Otomi stanowili część mieszkańców prekolumbijskiego Quauhquchollan (Asselbergs 2008: 48), Florine Asselbergs w swoim znakomitym studium nad *Lienzo de Quauhquechollan* (ikonograficzne źródło do historii podboju Gwatemali) nie porusza tematu ich roli w konkwistach.

6 Jednym z niewielu opracowań poświęconym prekolumbijskim Otomi jest książka Pedro Carrasco z 1950 roku: *Los Otomís. Cultura e historia prehispánicas de los pueblos mesoamericanos de habla otomiana*, Instituto de Historia, UNA, Meksyk.

7 Autor tłumaczenia oraz redakcja chce w tym miejscu gorąco podziękować prof. Andrzejowi Tarczyńskiemu za pomoc udzieloną nam podczas prac nad przekładem.

BIBLIOGRAFIA

- ALTMAN IDA, 2007: *Conquest, Coercion, and Collaboration. Indian Allies and the Campaigns in Nueva Galicia*, w: Matthew Laura E., Oudijk Michael R. (red.), *Indian conquistadors. Indigenous allies in the Conquest of Mesoamerica*, University of Oklahoma Press, Norman.
- ASSELBERGS FLORINE, 2008: *Conquered Conquistadors. The „Lienzo de Quauhquechollan”. A Nahuatl Vision of the Conquest of Guatemala*, University Press of Colorado, Boulder.
- BARRIENTOS LÓPEZ GUADALUPE, 2004: *Otomies del Estado de México*, CDI, PNUD, Meksyk.
- BERDAN FRANCES, ANAWALT PATRICIA RIEFF, 1992: *The Essential Codex Mendoza*, University of California Press, Berkeley.
- BOTERO GIOVANNI, 2016 [1609]: *Relacje powszechne*, w: Adamiec Dorota (oprac.), *Nowy Świat w polskich opisach geograficznych z XVII i XVIII wieku*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- BLOSSER BRET, 2007: *„By the Force of Their Lives and the Spilling of Blood”. Flechero Service and Political Leverage on a Nueva Galicia Frontier*, w: Matthew Laura E., Oudijk Michael R. (red.), *Indian conquistadors. Indigenous allies in the Conquest of Mesoamerica*, University of Oklahoma Press, Norman.
- CHANCE JOHN K., 2001: *Conquest of the Sierra. Spaniards and Indians in Colonial Oaxaca*, University of Oklahoma Press, Norman.
- HASSIG ROSS, 1988: *Aztec Warfare. Imperial Expansion and Political Control*, University of Oklahoma Press, Norman, Londyn.
- HASSIG ROSS, 1992: *War and Society in Ancient Mesoamerica*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londyn.
- LEVY BUDDY, 2010: *Konkwistador. Hernán Cortés, Montezuma i ostatnie dni Azteków*, tłum. Sałuda Grzegorz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- MATTHEW LAURA E., 2007: *Whose Conquest? Nahuatl, Zapotec, and Mixtecan Allies in the Conquest of Central America*, w: Matthew Laura E., Oudijk Michael R. (red.), *Indian Conquistadors. Indigenous Allies in the Conquest of Mesoamerica*, University of Oklahoma Press, Norman.
- MORENO ALCÁNTARA BEATRIZ, GARRET RÍOS MARÍA GABRIELA, FIERRO ALONSO ULISES JULIO, 2006: *Otomies del Valle del Mezquital*, CDI, Meksyk.
- OLKO JUSTYNA, 2010: *Meksyk przed konkwistą*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- OLKO JUSTYNA, ŻRAŁKA JAROSŁAW, 2008: *W krainie czerni i czerwieni. Kultury prekolumbijskiej Mezoameryki*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- PROCHWICZ JERZY, 2014: *Elitarność Korpusu Ochrony Pogranicza. Fakty i mity*, w: Caban Wiesław, Smoliński Józef, Żak Jakub (red.), *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- RATAJSKI LECH, SIEMEK ZUZANNA, SZEWCZYK JANINA, TYSZKIEWICZ WIESŁAWA (OPRAC.), 1955: *Nazwy narodowości, plemion i grup językowych świata (bez ZSRR)*, „Dokumentacja Geograficzna”, z. 12, PAN, Instytut Geografii, Warszawa.
- RESTALL MATTHEW, 2003: *Seven Myths of the Spanish Conquest*, Oxford University Press, Oxford, Nowy Jork.
- SHERMAN WILLIAM, 1970: *Tlaxcallans In Post – Conquest Guatemala*, „Tlalocan. Revista de Fuentes para el Conocimiento de los Culturas Indígenas de México”, nr 6, Meksyk.
- THOMAS HUGH, 1998: *Podbój Meksyku*, tłum. Lewicka Małgorzata, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice.
- TOMICKI RYSZARD, 1990: *Ludzie i bogowie. Indianie meksykańscy wobec Hiszpanów we wczesnej fazie konkwisty*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.